

evolutionary changes: from more stochastic ("natural") to less probable states. In accordance with the nonlinear model, progress as "removal from the natural niche" means the restoration of the relative stability of the system at an increasingly higher level of disequilibrium. An attempt to philosophical reflection several options disastrous failure, namely the realization of evil and infrastructure redundancy.

Keywords: artificial intelligence, the singularity, nonlinearity, anthropomorphism, "God in a box," Turing test, the Three Laws of Robotics, "black box", genetic algorithms.

УДК 140:316.3:316.422.44:008

Т. О. Пономаренко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

**ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ЗНАЧЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-МЕРЕЖЕВОЇ ПАРАДИГМИ
В ОСМИСЛЕННІ СУСПІЛЬСТВА РИЗИКУ
НА ШЛЯХУ ДО СТІЙКОЇ ФОРМИ ЙОГО РОЗВИТКУ¹**

В статті розкривається сутність та особливості інформаційно-мережевої парадигми як форми організації суспільної діяльності інформаційної ери. Особливий акцент зроблений на розкритті значення інформаційно-мережевої парадигми в осмисленні сучасного суспільства на шляху від високої ризикогенності до стійкої форми його розвитку. Звертається увага на ризики впровадження і використання високих наукомістких технологій, технологій штучного інтелекту тощо. Автором акцентується увага на розповсюдженні мережевих технологій та становленні мережевого умвельту.

---

¹ Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідного проекту №0117U003855 «Інституційно-технологічне проектування інноваційних мереж для системного забезпечення національної безпеки України» (Наказ МОН України від 10 жовтня 2017 р. №1366)

Ключові слова: парадигма, інформаційно-мережева парадигма, мережа, мережеві комунікації, умвельт, ризик, суспільство ризику, стійке суспільство.

Постановка проблеми. Початок XXI століття ознаменований рядом найважливіших наукових відкриттів і експериментів, які істотно розширили можливості людського розуму в процесі пізнання та осягнення дійсності, створення нових технологій виробництва та розвитку оточуючого середовища. Ці відкриття мають глобальний характер. Визначними останнім часом є процеси глобалізації, дигіталізації та інформатизації. Відбувається тотальна комп'ютеризація та технологізація всіх сфер життєдіяльності людини, що є однією із характеристик парадигми цілісності, яка є характерною особливістю постнекласичної науки. В той же час постає питання про виникнення нової парадигми людського існування та взаємодії, тому в епоху глобальної комп'ютеризації та інформатизації на перший план виходить інформаційно-мережева парадигма як концептуально-когнітивний засіб інтерпретації та організації соціальної дійсності інформаційної ери. Дана парадигма впливає на зміну світоглядних орієнтирів сучасного постіндустріального соціуму, трансформацію соціальної дійсності, сприяє розвитку всіх сфер суспільства і посилює їх синергію, зокрема спостерігається активний її вплив на розвиток політичної сфери суспільства.

Метою статті є визначення значення інформаційно-мережевої парадигми як засобу, моделі організації сучасного суспільства на шляху від суспільства ризику до стійкої (сталого) його форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах цивілізаційного поступу питанням, пов'язаним з активним розвитком наукового знання, постнекласичної науки, поширенням і впровадженням високих наукомістких технологій (Hi-Tech та Hi-Hume), а також проблемам NBICS-конвергенції приділяють увагу багато вітчизняних та закордонних філософів та науковців, а саме варто відмітити тут В. Аршинова, В. Буданова, М. Кастельса, О. Князеву, В. Лекторського, Х. Мариносяна, М. Марчука, М. Моїсеева, Д. Нейсбіта, А. Ракітова, В. Ратнікова, С. Стьопіна, В. Чуйка, В. Цикіна та ін. Праці вказаних вчених присвячені дослідженню розвитку науки в сучасних умовах, розквіту технологій та їх впливу на людину і суспільство, позитивні та негативні наслідки втручання науки в життя суспільства, що призводить до трансформації ціннісних орієнтацій та етики життя.

Багатьма дослідниками звертається увага на проблеми розвитку сучасного суспільства, його трансформації до стану інформаційно-мережевого, серед яких варто відзначити О. Барда, М. Кастельса, Я. Зодерквіста, а також згадати концепцію ризоми Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі.

Останнім часом активно приділяється увага концепції стійкого (сталого) розвитку суспільства, чому присвячені праці таких дослідників, як

М. Згуровський, Ф. Капра, К. Корсак, Ю. Корсак, Д. Медоуз, Л. Мельник, А. Приходченко, Н. Семенюк, Л. Стасюк, Г. Статюх тощо.

Виклад основного матеріалу. В даний час наука, як основний вид пізнавальної та інтелектуальної діяльності, спрямований на створення дійсних, системно організованих знань про світ, досягла небувалих висот у своєму розвитку. Така її особливість пов'язана з теорією відносності, квантовою механікою, синергетикою, нанонаукою, нано-біо-гено-нейро-інфо-медійними та комп'ютерно-мережевими технологіями, конвергенцією NBICS-комплексу технологій. В науковому дискурсі все частіше говориться про становлення нового світогляду сучасної людини, формування оновленого стилю мислення та соціальної взаємодії.

Сьогодні, коли наука стає усе більш залежною від Інтернет-технологій, дигіталізується та стає все більш мережевою, відбувається трансформація науково-дослідницьких практик, що і сприяє формуванню інформаційно-мережевої парадигми – концептуально-когнітивного засобу організації та інтерпретації соціальної дійсності інформаційної ери. Перехід до даної парадигми був ознаменований інформаційно-комп'ютерною революцією в 70-х рр. ХХ ст., в ході якої виникли інформаційно-комп'ютерні соціальні мережі, ядром яких є мережа Інтернет. Дана парадигма виникла на базі інформаційної концепції, загальної концепції мережі, коли вони дозволили ставити і вирішувати певні завдання постіндустріального світу. Вона є способом і засобом осягнення сучасного світу, покликана витлумачити організацію діяльності людей, наукових і ненаукових спільнот в різних сферах соціуму: мовних, політичних, конфесійних, професійних та ін.

Власне, неодноразово розглядаючи в наших статтях сутність та зміст інформаційно-мережевої парадигми, її світоглядні орієнтири та аксіологічні аспекти, варто також звернути увагу на праксеологічний аспект, який проявляється в активному залученні більшості суспільства до мережевої взаємодії, використанні ресурсів мережі Інтернет, формуванні мережевих спільнот тощо. В контексті даного аспекту постає величезна кількість питань, пов'язаних із маніпулятивним виміром високих наукомістких технологій, зокрема технологій соціально-гуманітарного спрямування (Hi-Hume), та їх впливом на суспільство та панування інформаційно-мережевої парадигми. По-перше, життя сучасної людини перетворюється на гонитву за задоволенням, а отже, і за високотехнологічними новинками. Людина існує в суспільстві надспоживання, яке потребує універсальних і бажано безсмертних споживачів. По-друге, ставиться питання про становлення технологічного тоталітаризму, війну між «горизонтальним» (побудованим за принципом мережевих співтовариств) та «вертикальним» (державами, корпораціями) світами, в якій «горизонтальний» світ перемагає, адже неможливо відстежити всі мережеві взаємодії, гаджети та пристрої. Єдиною слабкою ланкою в мережевій взаємодії є людина, на яку можна здійснювати як психологічний, так і фізичний вплив,

завдяки чому вона може змінити стратегії поведінки та взаємодії. По-третє, маніпулювання стає звичною справою і виходить на високий рівень своєї майстерності. Власне, маніпулювання може проявлятися в різних видах, зокрема маніпулювання масовою та індивідуальною свідомістю, правами та свободами особистості, свободою вибору тощо. Але ж де в цій боротьбі «вертикального» та «горизонтального» світів відведене місце людині? Людина є частиною певної «гри», в якій відбувається встановлення домінування між цими світами.

В наших попередніх дослідженнях йшлося про мережеві технології та мережеву організацію суспільства і, спираючись на дослідження О. Князевої та В. Буданова, нами була звернена увага на такий концепт як «умвельт», що є в нашому розумінні сферою перебування, існування людини, її власна картина світа та побудована на її основі певна суб'єктивна реальність. Виходячи з того, що світ все більше стає підвладним мережевій організації, то можна говорити і про мережевий умвельт людини, який, з одного боку, сприяє переходу людини до мережевої активної взаємодії з іншими членами суспільства, а з іншого – сприяє індивідуалізації та переходу до перебування в віртуальній реальності. Мережевий умвельт має на меті поєднати попередні – справжня природна реальність, а також техносередовища, нейросередовища тощо, які породжені предметно-перетворюючою діяльністю людини. Щодо взаємодії умвельтів, то як зазначають В. Аршинов та В. Буданов «соціотехноеволюція ХХ ст. породила безліч нових техноумвельтів, які часто перебувають між собою в конфліктних відносинах. Природний еволюційний умвельт як особливого роду мережа спілкування людини і природи все більше редукується, витісняючись мережею, яку породжує сучасна технонаука. При цьому остання знаходить суб'єктність, гібридизуючись з мережею штучного інтелекту, починає самореплікуватися, самонавчатися, інтелектуалізуватися. Тут ми входимо в реальність умвельт-світів, і ця реальність дійсно магічним чином все більше починає виглядати як природна» [1], тому інколи постає проблема сплутаності реальності та штучно створеного світу перебування людини. Але, не дивлячись на це, суспільство розвивається в напрямку росту складності, в чому і є мета будь-якої еволюції. Однак, варто сприяти збереженню особистісного, аби не загубитися в глобалізованому інформаційному світі, пронизаному високою технологічністю та дигіталізацією, чому може посприяти соціальна і духовна сфери суспільства, зокрема освітня діяльність.

Останнім часом все частіше наукове співтовариство звертає увагу на стан розвитку сучасної цивілізації. Одні дослідники пов'язують цивілізаційний поступ із становленням нового технологічного укладу, розвитком та активним впровадженням високих наукомістких технологій (Hi-Tech та Hi-Hume), другі – з розвитком освіти, рівнем освіченості суспільства, в свою чергу, треті – з загальноцивілізаційними змінами та трансформацією соціального устрою суспільства постіндустріальної стадії тощо. На нашу думку, варто враховувати

всі фактори, адже суспільство є складною самоорганізованою системою. Як відомо, з синергетичної точки зору суспільство є складною системою, якій притаманна нелінійність розвитку, здатність до самоорганізації, а, отже, і схильність до виникнення ризиків та потенційних загроз. Тому постає питання про запобігання ризикам в умовах сучасності.

Третє тисячоліття характеризується прискоренням соціального часу, нелінійністю розвитку всіх соціальних систем, процесами дигіталізації, комп'ютеризації, інформатизації та глобалізації, що призводить до того, що вказані соціальні системи стають все більше нерівноважними, виникає велика кількість флуктуацій, що і характеризує зростаючу нелінійність, яка, в свою чергу, сприяє збільшенню випадковостей і ризикогенності.

Сучасний світ визначається як потенційно ризикогенний. Під ризиком розуміється ймовірність несприятливого результату певної дії чи впливу. Сьогодні поняття «ризик» тісно пов'язане з активним впровадженням високих наукомістких технологій, зокрема високотехнологічними проектами НаноТех, БіоТех тощо, а також розробками в галузі штучного інтелекту. Таким чином, можна сказати, що подальший розвиток сучасного світу важко спрогнозувати, а, отже, він набуває ймовірнісного характеру. Наукове співтовариство пропонує безліч варіантів подальшого поступу цивілізації, деякі з них мають відтінок футуристичності. Для того, щоб потенційне суспільство існувало, в науковому співтоваристві виникає поняття «стійке (стале) суспільство».

Серед основних принципів суспільства стійкого розвитку можна виділити наступні (за Ю. Корсаком): 1) предметом головної турботи і головним провідником сталого розвитку є люди; 2) вони мають право на здоровий і продуктивний спосіб життя у злагоді з природою; 3) право на розвиток повинно здійснюватись таким чином, щоб справедливо задовольняти потреби теперішнього та майбутнього поколінь в сфері використання навколишнього середовища; 4) захист довкілля повинен становити невід'ємну частину сталого розвитку; 5) заради досягнення сталого розвитку і більш високої якості життя для всіх людей необхідно скоротити і ліквідувати нераціональні моделі виробництва та споживання [4, с. 34]. Виходячи з аналізу стійкого, або ж сталого, розвитку впливає поняття «стійке суспільство».

Ф. Капра досить доцільно пояснив сутність «стійкого суспільства», як суспільства, «що задовольняє свої потреби, не принижуючи перспектив наступних поколінь» [3, с. 20]. Аби сформувати таке суспільство, необхідно дотримуватися принципів стійкого розвитку, а також сформулювати і затвердити Концепцію переходу до стійкого розвитку, в якій йтиметься про стратегію розвитку людського суспільства та його подальшого існування, а також всього Всесвіту на тривалу перспективу. І така концепція має бути затверджена як на державному рівні, так і на міжнародному, світовому.

Перепону до становлення стійкого світового суспільства може стати активний розвиток науки, зокрема її перехід до стадії меганауки, а також

активне впровадження високих наукомістких технологій в реалії буття людства, адже як зазначає Н. Семенюк, «... розвиток науки завжди випереджає розвиток моралі, цінностей та загальнолюдських норм. З початку двадцятого століття людське співтовариство використовувало науку не тільки на власну користь, а й для масового знищення собі подібних. В середині минулого століття все це призвело до того, що людство стикнулося з не вирішуваними проблемами навколишнього середовища» [6, с. 14-15]. Варто зазначити, що всі технології, а, отже, і наука, носять амбівалентний характер. Так, на думку В. Буданова, технонаука є дволиким Янусом, який створює як «хімічну, біологічну, ядерну зброю, так і нові матеріали, енергетику, ліки» [2, с. 48]. Взагалі, якщо розглядати технології, вони є етично нейтральними, але те, з якою метою їх застосовують, тобто певна вмотивованість їх застосування, є амбівалентною, адже технології несуть в собі як соціальні блага, так і ризики соціальної, екологічної та особистісної деструкції.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Державна влада є мережею комунікацій. На тлі посилення взаємодії влади і суспільства, останнє мультиплікується й урізноманітнює інформаційні потоки в політичній сфері, демократизує усталений порядок. Останнім часом все частіше ставиться питання про створення електронного уряду (E-Government), який розглядається як певна інформаційна взаємодія органів існуючої влади з населенням країни та інститутами суспільства під впливом Інтернет-технологій. Інформатизація державного сектора означає не тільки створення електронного документообігу, внутрішніх інформаційних мереж і баз даних в органах державного управління та державних установах, але і надання населенню можливості доступу до послуг державних установ і суспільного сектора завдяки інформаційним мережам. Це дозволяє налагодити взаємодію між різними органами державної влади. Електронний уряд реалізує концепцію сервісної держави, в якій люди зможуть брати участь у різних політичних подіях, впливати на прийняття законів. Все це призведе до становлення омріяного громадянського суспільства.

Однак, не слід забувати про такий факт, як «контроль в мережі». Всі члени світової спільноти знаходяться «під контролем» правлячої еліти і завдяки інформаційно-мережевим технологіям вони піддаються ідеологічному впливу. Інформаційно-мережева парадигма, виконуючи нормативно-регулятивну функцію, відіграє важливу роль в управлінні державою та її громадянами на ідеологічному рівні, сприяє встановленню міждержавних зв'язків, активній та успішній зовнішній політиці.

Сучасні технології набувають амбівалентного характеру; поруч із великою кількістю переваг їх впровадження в повсякденне життя (доступ до великої кількості і різної якості інформації; можливість комунікації, зокрема на великих відстанях; сучасні гаджети тощо), існує і найбільший недолік, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій, – можливість контролю. З цього

приводу А. Ракітов зазначає, що «тотальний контроль, який здійснюється за допомогою сучасних цифрових ІКТ, може вкрай негативно вплинути на інтелектуальні, етичні та ділові характеристики будь-якої людини. Він міг би чинити сильний депресуючий психічний вплив і деформувати нормальне людське мислення «усередненої» людини, зробивши її вкрай пасивною, не здатною приймати навіть найпростіші побутові рішення, дезорієнтувати в соціальному і природному середовищі, зробити некомунікабельною і в підсумку, в разі тривалого часового інтервалу такого «цифрового контролю», підірвати самі засади суспільства» [5, с. 36]. Вказаний контроль стосується як продукування, розповсюдження, зберігання інформації і знань, так і аспекту чипізації. В одній із доповідей П. Левич відмітив, що «свобода не суперечить технічному прогресу. Якщо людина боїться впроваджувати в себе чіп, тому що так її простіше «відключити» від системи – це не проблема чіпу, це проблема політичної системи, яка дає зрозуміти, що може це зробити». А отже постає питання – чи є все ж таки технології етично нейтральними і чи не є активне сприяння експоненціальному їх розвитку спеціально спрямованим на встановлення світового тотального контролю? Знаходженням відповіді на ці питання займається багато філософів, соціологів, вчених.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аршинов В. И. Концепция сети в оптике парадигмы синергетической сложности / В. И. Аршинов, В.Г. Буданов // Вопросы философии. – 2018. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу (станом на 05.12.2018 р.): http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1894&Itemid=52
2. Буданов В. Г. Новый цифровой жизненный техноуклад – перспективы и риски трансформаций антропосферы / В. Г. Буданов // Философские науки. – 2016. – № 6. – С. 47–55.
3. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем / Ф. Капра : [пер. с англ.] / Под ред. В. Г. Трилиса. – К. : «София»; М. : ИД «София», 2003. – 336 с.
4. Корсак Ю.К. Філософія про сталій (екобезпечний) розвиток людства: погляди з XX і XXI століть / Ю.К. Корсак // Практична філософія. – 2011. – № 4 (42). – С. 32–37.
5. Ракитов А. И. Человек в оцифрованном мире / А. И. Ракитов. – Философские науки. – 2016. – № 6. – С. 32–46.

6. Семенюк Н.В. Модель стійкого розвитку як основа сучасної філософії екобезпечного поступу людства / Н.В. Семенюк // Нова парадигма. – 2008. – Вип. 81. – С. 13–22.

REFERENCES

1. Arshinov V. I. (2018). Kontsepsiya seti v optike paradigmyi sinergeticheskoy slozhnosti, *Voprosyi filosofii*, 1 [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa:http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1894&Itemid=52.
2. Budanov V. G. (2016). Noviy tsifrovoy zhiznennyiy tehnouklad – perspektivy i riski transformatsiy antroposferyi, *Filosofskie nauki*, 6, 47–55.
3. Kapra F. (2003). Pautina zhizni. Novoe nauchnoe ponimanie zhivyih system, V. G. Trilis (Ed.). K. : «Sofiya»; M. : ID «Sofiya».
4. Korsak Yu. K. (2011). Fillosoflya pro staliy (ekobezpechniy) rozvitok lyudstva: poglyadi z XX i XXI stolit', *Praktichna fllosoflya*, 4 (42), 32–37.
5. Rakitov A. I. (2016). Chelovek v otsifrovannom mire, *Filosofskie nauki*, 6, 32–46.
6. Semenyuk N. V. (2008). Model stlykogo rozvitku yak osnova suchasnoi fllosofii ekobezpechnogo postupu lyudstva, *Nova paradigma*, Vol. 81, 13–22.

РЕЗЮМЕ

Пономаренко Т. А. Философский анализ значения информационно-сетевой парадигмы в условиях общества риска.

В статье раскрывается сущность и особенности информационно-сетевой парадигмы как формы организации общественной деятельности информационной эры. Особый акцент сделан на раскрытии значения информационно-сетевой парадигмы в осмыслении современного общества на пути от высокой рискогенности к устойчивой форме его развития. Обращается внимание на риски внедрения и использования высоких наукоемких технологий, технологий искусственного интеллекта и др. Автором акцентируется внимание на распространении сетевых технологий и становлении сетевого умвельта.

Ключевые слова: парадигма, информационно-сетевая парадигма, сеть, сетевые коммуникации, умвельт, риск, общество риска, устойчивое общество.

SUMMARY

Ponomarenko T. O. The Philosophical Analysis of the Significance of the Information Network Paradigm in a Risk Society.

The present article dwells upon the essence and features of the information-network paradigm as a form of organization of social activities of the digital era. Special attention is paid to the disclosure of the significance of the information-network paradigm in the understanding of the modern society on the way from high riskiness to the sustainable form of its development. Much attention is paid to the risks of the introduction and use of high technologies, artificial intelligence technologies, etc. The author focuses on the spread of network technologies and the development of the network Umwelt.

It is substantiated that a powerful symbiosis of technologies, the beginning of the era of anthropogenic acceleration, created the real conditions for a scientific and technological breakthrough into a new reality, that characterized by the active spread and complication of the social and network communications, the transition of society to the network state. It is determined that the technologies of social and network communication are the specialized means of social informing, unification, formation of ideological, axiological and praxeological-activity orientations, sociocultural regulators, but at the same time, they are the cause of individualization and acceleration of social time.

Key-words: *paradigm, information network paradigm, network, network communications, Umwelt, risk, risk society, sustainable society.*

УДК 316.42
Н.М.

Зленко

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто основні погляди українських та зарубіжних дослідників стосовно категоріального апарату теорій суспільства ризику, існуючих видів ризику взагалі та соціальних зокрема. Обґрунтовано думку про те, що ризик усе більше аналізується з використанням нових теоретичних та методологічних підходів, принципів, що характеризуються міждисциплінарним характером, одним з таких підходів став синергізм. Доведено, що функціонуванню і розвитку багатьох суспільних процесів притаманні елементи небезпеки, невизначеності та імовірності певних